

ДО

Комисията по професионална етика
на Съюза на преводачите в България

ЕКСПЕРТНО СТАНОВИЩЕ

от д-р Гергана Иванова Фъркова-Ангелова – вещо лице
(литературен преводач, германист)

Относно: заимстване от проф. Владко Мурдаров на чужди преводи на произведения на Артур Шницлер, за което е сезирана Комисията по професионална етика на Съюза на преводачите в България

Настоящото експертно становище е изработено въз основа на поканата, отправена към мен от Комисията по професионална етика на СПБ, като германист и преводач отново да извърша анализ на предизвикващи съмнение за плагиатство преводи от немски. Обект на експертизата този път е сборникът с произведения на австрийския писател Артур Шницлер под общо заглавие *Като насън* (изд. *Black Flamingo Publishing*, 2012), съставителство и превод проф. Владко Мурдаров. Горепосоченият сборник на Артур Шницлер отново е спонсориран от Федералното министерство на културата на Австрия по програма, изрично предназначена за първи и неиздавани преводи. Това е първото нарушение, което издателите правят, тъй като сборникът съдържа само една непревеждана на български език новела – *Секундантът* (*Der Sekundant*), която впрочем е и най-малка като обем – 18 страници от общо 263-те

страници на цялото издание. Останалите произведения от сборника, включени от преводача и съставителя проф. Мурдаров, са:

1. *Лейтенант Густл* (*Leutnant Gustl*);
2. *Госпожица Елзе* (*Fräulein Else*);
3. *Като насън* (*Traumnovelle*);
4. *Игра на зазоряване* (*Spiel im Morgengrauen*).

Всички те вече са превеждани и публикувани на български. Като потвърждение предлагам съответните библиографски справки:

1. *Лейтенант Густл* (*Leutnant Gustl*)

излиза за първи път през 1912 г. като *Подпоручик Густъл*, прев. от нем. К. Ангелов, Пловдив: *София Д. Юркова*, 1912.

Шест години по-късно (1918) е публикуван нов превод на Михаил Балсамов: *Подпоручик Густъл*, София: изд. Хемус, 1918.

През 1977 г. новелата е включена и с трети превод в сборника *Госпожа Берта Гарлан. Повест и новели*, съст. и прев. Фани Караджова-Потоцка, София, изд. *Народна култура*, Библиотека *Панорама*, 1977, вече със заглавието *Лейтенант Густл*.

2. *Госпожица Елзе* (*Fräulein Else*)

излиза за първи път през 1929 г. със заглавието *Госпожица Елиза*, прев. от нем. Никола Толчев, и повторно през 1992 г. с осъвременен правопис и заглавие *Госпожица Елза* в сборника *Госпожица Елза. Два кратки романа*, Пловдив, изд. *Хр. Г. Данов*, 1992.

3. *Като насън (Traumnovelle)*

излиза за първи път през 1928 г. *На сън и на яве*, прев. от ориг. Вера Плочева, София : изд. *Право*.

През 2000 г. издателство *Хемус* предлага новелата в нов превод – на Недялка Попова, и с ново заглавие – *Просънници*, София, изд. *Хемус*, 2000.

4. *Игра на зазоряване (Spiel im Morgengrauen)*

също излиза още през 1929 г. със заглавие *Игра в утринен здрач*, прев. от нем. П. К. Чинков, София: книгоизд. *Ив. Г. Игнатов и синове*, 1929. Издателство *Хр. Г. Данов* препечатва превода на Чинков с осъвременен правопис и включва новелата в посоченото вече издание от 1992 г.: *Госпожица Елза. Два кратки романа*, Пловдив, изд. *Хр. Г. Данов*, 1992.

При изготвянето на настоящото експертно становище се запознах детайлно с посочените вече издадени преводи на Артур Шницлер (не успях да намеря единствено най-първото издание на *Лейтенант Густл* от 1912 г., което в момента е в реставрация) и ги сравних с публикациите на проф. Владко Мурдаров, обявени като нови преводи на новелите в съставения от него сборник *Като насън* (изд. *Black Flamingo Publishing*, 2012). Книгата на издателство *Black Flamingo Publishing* е в общ обем 263 страници. Както стана ясно, един-единствен разказ – *Секундантът (Der Sekundant)* в обем 18 страници, излиза за първи път. Освен него за самостоятелна работа на проф. Мурдаров, без да е първо издание, може да се приеме и преводът на *Лейтенант Густл* (23 страници). Това означава, че фактически авторският преводачески труд на проф. Мурдаров в сборника представлява приблизително 15 % от общия издаден обем.

Останалите над 220 страници фактически са препечатване на вече съществуващи преводи, които проф. Владко Мурдаров минимално е адаптирал и е подписал като извършени от него. Всеки читател, който познава предишните издания, веднага ще установи, че в този нов сборник се повтарят преводите на Никола Толчев (*Госпожица Елза*), П. К. Чинков (*Игра в утринен здрач*) и Недялка Попова (*Просъници*). Проф. Владко Мурдаров само е променил заглавията на последните две новели съответно на *Игра на зазоряване* и *Като насън*. Иначе съвпаденията между текстовете, публикувани от проф. Мурдаров като авторски, и споменатите по-горе са над 90 процента и това е невъзможно да се интерпретира като случайност. Различията са незначителни, маловажни, отнасящи се до елементарно осъвременяване или минимална редакторска намеса.

Доказано е, че преводът представлява творчески процес. Той е силно подвластен на индивидуалния подход към текста на всеки преводач, на неговото собствено разбиране за автора и епохата, на чувството му към езика и на възгледите му въобще. В тази творческа дейност не става реч за механично заместване на думи от един език с думи от друг, а за цялостно пренасяне на един текст от една езикова среда в друга. Никой – нито в теорията, нито в практиката – не е успял да докаже, че при такъв тип трансфер, извършен от различни преводачи, е възможен толкова голям процент на съвпадение.

Обяснението, че подобна висока степен на идентичност при преводите на двама различни преводачи може да се получи неумишлено, е алогично и напълно абсурдно. В теоретичен план това е невъзможно, защото, ако съществуват, подобни съвпадения трябва да се случат на две принципно различни нива:

1. на ниво „прочит и интерпретация“;
2. на ниво „пренасяне на чуждия текст на роден език“.

На първото ниво преводачът не е по-различен от обикновения читател. Подобно на читателя той само предполага какво е имал предвид авторът, като казва онова, което казва. Никой не може да проникне изцяло, сто процента, в представите на друг човек и затова интерпретира неговия текст в диалог между оригинала и собствените си знания и опит. Преводачът би трябвало да бъде много внимателен към нюансите и той обикновено се концентрира дори в най-дребните детайли на произведението тъкмо защото поема отговорната роля да бъде посредник между два толкова различни свята. Въпреки това още на посоченото първо ниво възникват различни тълкувания на отделните читатели по отношение на една и съща реалност.

На второто ниво задачата на преводача е да преведе, т.е. да пренесе не само смисли и значения, но и духа на една книга в друга езикова среда със съвсем различни езикови инструменти. С една дума, той изгражда текста наново въз основа на своето разбиране за оригиналното произведение, своя вкус и усет за родния език. Затова и преводаческият труд е обект на теорията и критиката на превода. Художественият превод е доказано творчески труд, който изисква от преводача задълбочени знания, творчески умения и способност да намира уникални решения.

Законите на превода са неотменими и всеки преводач им е подвластен в работата си. Дори при най-обикновени и прости изречения са невъзможни еднакви преводи и това се вижда даже в собствените решения на проф. Владко Мурдаров, когато той не се е възползвал от готови чужди преводи. Ще илюстрирам това с един произволен пасаж от неговия самостоятелен превод на *Лейтенант Густл* и другите две съществуващи преводачески версии на тази новела: на Михаил Балсамов – *Подпоручик Густъл*, София, изд. Хемус, 1918, и на Фани Караджова-Потоцка, поместен

в сборника на изд. *Народна култура - Госпожа Берта Гарлан. Повест и новели*, София, 1977.

И трите превода, разбира се, са съвсем различни, въпреки че текстовете съдържат сравнително прости фрази. Това доказва, че подходът на всеки преводач към текста е напълно индивидуален, както при дешифрирането на посланието, така и при подбора на подходящите изразни средства. С този пример бих искала да изпреваря обяснението и предварително да оспоря тезата на проф. Мурдаров, която чухме от него в отговор на първото му уличаване в плагиатство – че простият език на един автор води до неизбежно еднакви преводи. Цитираните откъси от трите превода ясно демонстрират, че дори най-обичайни думи и семпли изрази заставят преводача да търси най-уместните според него еквиваленти, винаги воден най-малко от чувството си за благозвучие, ритъм и желанието да вложи адекватния емоционален заряд, който е усетил в оригиналното произведение.

Браво, браво! Сега сигурно скоро ще свърши.
— Да, сега всички горѣ сж на крака... много хубаво изглежда — импозантно! — И оргѣнъ?... Много обичамъ оргѣнъ... Тѣй, това ми се харесва — много хубаво! Наистина, би трѣбало по-често да се ходи на концертъ... Великолѣпно бѣше, ще кажа на Копецки... Дали ще го срѣщна тази вечеръ въ кафенето? — Ахъ, нѣмамъ никакво желание да отида въ кафенето; толкова се ядосахъ снощи! Сто и шестдесетъ гулдена изгубени на една игра — много глупаво! И кой спечели всичко? Балертъ, тъкмо този, на когото никакъ не му трѣбватъ... Собствено Балертъ е виновника да дола на глупавия концертъ... Е да, иначе можехъ да играя тази вечеръ пакъ, може би щѣхъ да си възвърна нѣщо. Но добръ стана, че си дадохъ честна дума да не похвалямъ цѣлъ мѣсець карта... Мама ще се зачуди пакъ, като получи писмото ми!
— А. н.

превод: Михаил Балсамов, *Подпоручик Густъл*, стр. 6

Браво! Браво! Е, да се надяваме, че скоро ще свърши! Да, ето — цялата компания там горе станаха прави. . . Много красиво зрелище — импозантно! Как, има и орган? . . . О, аз много обичам орган. . . Ето, това е по мой вкус — великолепно! Да, човек наистина трябва да ходи по-често на концерт. . . Ще кажа на Копецки, че е било чудесно. . . Дали ще го видя днес в кафенето? О, не изпитвам никакво желание да ходя там; вчера така се ядосах! Да проиграеш сто и шестдесет гулдена наведнаж — ама че глупост! И кой спечели всичко? Балерт — тъкмо този, комуто най-малко са нужни пари. . . Всъщност именно Балерт е виновен да дойда на този тъп концерт. . . Ами да, иначе днес пак можех да играя и може си да си възстановя част от сумата. И все пак стана много добре, че дадох дума цял месец да не се докосвам до картите. . . Каква физиономия ще направи пак мама, като получи писмто ми! Е, дано иде при чичо, тсй е тъпкан с пари; какво са за него няколкостотин гулдена! Ако можех да го склоня да ми изпраща все-

Браво, браво! Дали скоро ще свърши?... Да, сега всички горе стават... добре изглежда – внушително!... И орган ли?... Много обичам орган... Така, това ми харесва – много хубаво! Наистина човек трябва по-често да ходи на концерти... Беше чудесно, така ще кажа на Копецки... Дали ще го срещна гнес в кафенето?... Ох, нямам никакво желание да ходя в кафенето; вчерта така се ядосах! Проиграх сто и шейсет гулдена на едно сягане – много глупаво! И кой спечели всичко? Балерт, точно той, който няма нужда... Същност Балерт е виновен, че трябваше да гоуда на този глупав концерт... Е, да, инак гнес пак щях да играя, дори можех да си върна нещо. Но е много добре, че сам си обещах в продължение на месец да не докосна карта... Мама пак ще направи физиономия, когато ми получи писмото!... Ох, трябва да върви при чичо, той

превод: Владко Мурдаров, *Лейтенант Густл*, стр. 10

Какво по-ясно доказателство, че законите на преводаческата работа важат и за проф. Владко Мурдаров?! Не можем да си представим, че те спират да действат при превода на другите новели и на практика при много по-сложни фрази и изрази имаме не просто тук и там преводаческо единомислие, а почти пълно съвпадение. Ще се спра по-нататък на конкретни примери от всички заимствани преводи, за да илюстрирам, че „авторизираните“ от проф. Мурдаров версии съдържат минимални поправки, които целят на места известно осъвременяване, а навсякъде – просто замаскирането на безцеремонното преписване.

Този тип козметични корекции бих определила вече като типични за почерка на плагиата, тъй като повтарят онова, което установих, анализирайки извършеното от проф. Владко Мурдаров с преводите на Ана Димова. Отново се прибегва до минимални инверсии, стриктна смяна на „бе“ с „беше“, „зная“ със „знам“, „разбира се“ с „естествено“, „навярно“ със „сигурно“ или „сигурно“ с „навярно“, смяна на отделни думи с

директни синонимни форми, добавяне, респективно премахване на местоимение и други подобни операции. Нанесени са коректорски поправки в съответствие със съвременните правописни норми, изчистени са някои по-остарели думи като „где“, „дето“, „изгора“, „бездруго“, „нозе“, „свилен“ – нещо повече от естествено, при положение че става дума за преводи, направени преди повече от 25 или преди повече от 80 години. Забелязах също така, че са открити и изчистени няколко дребни грешки в старите преводи, което би направил всеки езиков редактор, но същевременно са останали редица съществени неточности в интерпретацията. Всички тези минимални и нетворчески промени, разбира се, е най-малкото нахално да се определят като самостоятелен преводачески труд. И тук един от инструментите за замаскиране е усилието да се потърси ново заглавие, което щеше да бъде чудесно, ако трудът на преводача не се изчерпваше само с него. Защото по отношение на самия текст на произведенията такива усилия въобще не са положени. Оказва се, че се променя заглавието, а в същото време навсякъде в самия текст на творбата изцяло е запазена или просто изкопирана интерпретацията, структурата на мисълта, както на лексикално, така и на синтактично ниво, на предишния преводач.

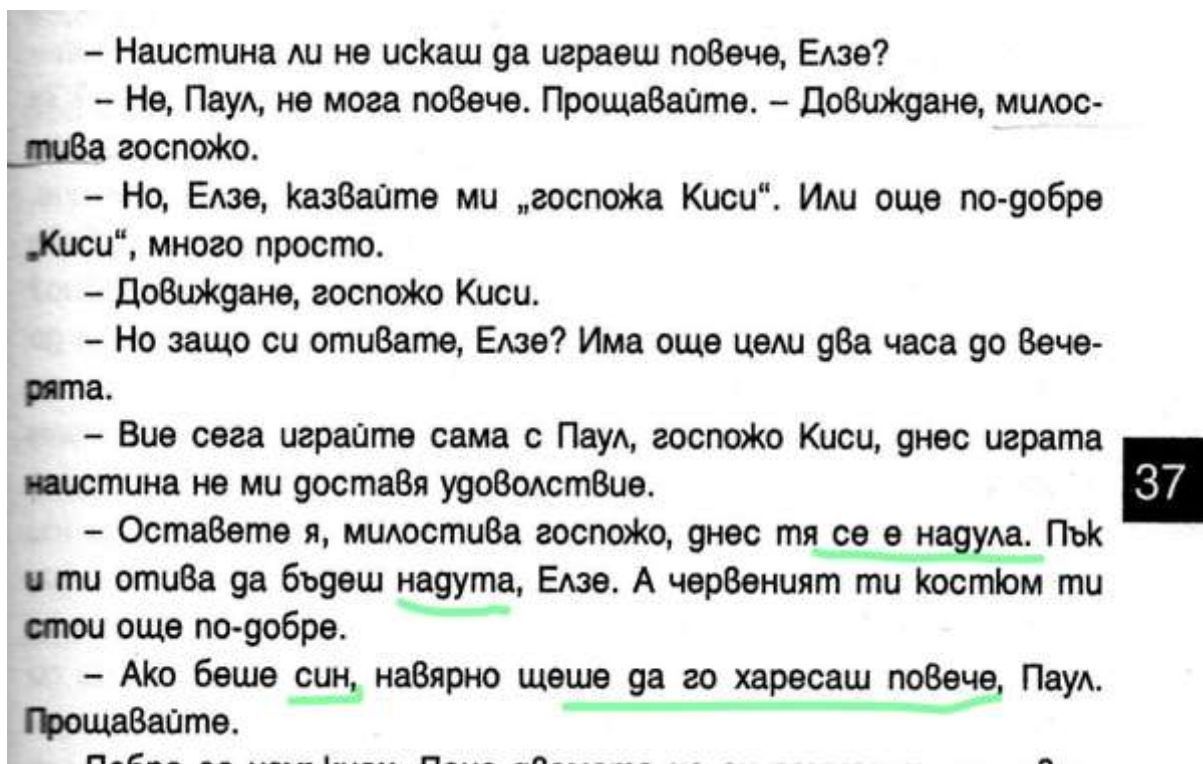
Артур Щницлер е автор, който често говори алегорично, като последовател на Фройд използва символи и алюзии, които изправят преводача пред сложна задача да разпознае какво точно се крие зад тях и как точно да ги интерпретира, за да ги предаде след това и максимално адекватно.

В *Госпожица Елза* например Никола Толчев се стреми да бъде по-скоро ясен и затова подхожда към оригинала по-обяснително. Той се отказва на места от многозначността за сметка на една по-ясна трактовка. Резултатът е по-свободно тълкуване и отдалечаване от оригинала, което всъщност много често се превръща в чудесно средство за запазване

авторството на превода и може да послужи за доказателство при плагиатство. Ще започна аргументацията си с примери от *Госпожица Елза* (*Fräulein Else*) в превода на Никола Толчев от изданието *Госпожица Елза. Два кратки романа*, Пловдив, изд. Хр. Г. Данов, 1992 г. и съответно на Владко Мурдаров от изданието *Като насън* (изд. *Black Flamingo Publishing*, 2012). Коментираните фрази са подчертани от мен в двата превода.

- Нима няма да играеш вече, Елза?
- Не, Паул, не мога вече. Аудио. Довиждане, любезна госпожо.
- Но, Елза, казвайте ми „госпожа Киси“. Или още по-добре „Киси“, съвсем просто.
- Довиждане, госпожо Киси.
- Но защо си отивате, Елза? Има още цели два часа до вечерята.
- Играйте сама с Паул, госпожо Киси, играта не ми доставя днес никакво удоволствие.
- Оставете я, госпожо, днес тя е сърдита. Пък и прилича ти да бъдеш сърдита, Елза. А червеният ти екип ти стои още по-добре.
- Ако беше син, навярно щеше да го харесаш повече, Паул. Аудио.

превод: Никола Толчев, *Госпожица Елза*, 1992, стр. 7

превод: Владко Мурдаров, *Госпожица Елза*, стр. 37

Още от първите редове на новелата прави впечатление значителното съвпадение при двата превода. Съпадението е много странно, особено отнесено към оригинала, защото преводът на Никола Толчев е по-свободен и се отдалечава от алегоричния изказ на автора. В този пример се вижда как е пренебрегната така характерната за Артур Шницлер символика на цветовете, както и играта на думи в обръщението „милостива госпожо“/„милост“/ „безмилостност“. Подчертаните места в текста са свободно преведени и се отдалечават доста от иносказателната форма. В оригинала букв. се казва „днес тя има своя безмилостен ден“ (*sie hat heut' ihren ungnädigen Tag*). Никола Толчев го интерпретира като „тя е сърдита“, Мурдаров само го редактира „тя се е надула“, но продължава линията на предния превод, в който се губи подтекста на диалога.

Агресивността на червения цвят е противопоставена на синьото (християнския символ на девственост и чистота), сблъсък, който подготвя по-нататъшните конфликти в действието. В превода отново е съкратена

именно тази връзка. В оригинала „Bei Blau wirst du hoffentlich mehr Gnade finden“, букв.: В синьото навярно щеше да откриеш повече милост, което естествено би могло да се преведе по доста различни начини, но все пак да се запази директната препратка синьо > милост. И при двамата преводачи виждаме напълно еднакъв превод, където думата милост липсва, вместо *щеше да откриеш повече милост* или *щях да ти се сторя по-милостива*, се опростява на „щеше да го харесаш повече“.

Натаък текстът продължава еднакво, въпреки че лексиката предлага богат избор от синоними.

Каква чудно хубава вечер! Тъкмо време днес за разходка до хижа „Розета“. Как прелестно се издига Симон в небесата!... Да можеше да става човек в пет часа сутринта. В началото няма да бъде, разбира се, приятно — както е винаги, но ще се свикне... Няма нищо по-хубаво от разходка в утринен здрач... Едноокият американец в хижата имаше вид на боксьор. Може би при боксиране някой му е извадил окото. На драго сърце бих отишла в Америка да се омъжа, но съвсем не за американец. Или по-добре: ще се омъжа за американец, а ще живеем в Европа. Вила на Ривиерата. Мраморни стъпала към морето. Ще лежа гола на

~ 7 ~

превод: Никола Толчев, *Госпожица Елза*, стр. 7

Каква чудно хубава вечер! Днес е тъкмо време за разходка до хижа „Розета“. Как прелестно се издига връх Симон в небесата! – Да можеше човек да тръгне в пет часа сутринта. В началото, естествено, няма да бъде приятно, както е винаги, но това ще се забрави! – Няма нищо по-хубаво от разходка на зазоряване. – Едноокият американец в хижата имаше вид на боксьор. Може би някой му е извадил окото, докато се е боксирал. На драго сърце бих отишла в Америка да се омъжа, но не за американец. Или по-добре: ще се омъжа за американец, а ще живеем в Европа. Вила на Ривиерата. Мраморни стъпала към морето. Ще лежа гола на

превод: Владко Мурдаров, *Госпожица Елза*, стр. 37

Нека да вземем думата *прелестно* (нем. *herrlich*) в началото на третото изречение. В нашия език не съществува 100-процентов еквивалент на немската дума, която просто изразява силно възхищение и може да бъде преведена на български по най-различен начин, напр. като *великолепно, величествено, прекрасно, възхитително, пленително, дивно* и пр. Затова е трудно да се приеме такова съвпадение. В превода на проф. Мурдаров е добавено географското уточнение „връх“ (при Шницлер го няма), и отново е запазено поетичното „небесата“ (при Шницлер е просто „небе“), при все че на български има още куп поетични названия *висини, небосклон, небосвод, небесни простори*. А идеята да се вмъкват географски уточнения се използва от проф. Мурдаров и при други удобни възможности: още на следващата страница (38) се натъкваме на *езерото* Вьортерзее (в оригинала и при Толчев е само Вьортерзее).

Следващото подчертано съвпадение възпроизвежда една неточност в превода на Никола Толчев. От използваното от автора наклонение Konjunktiv II става ясно, че героинята изразява съжаление за пропуснато, несъстояло се действие в миналото, докато употребеното в превода условно наклонение (ред 3) изразява желание, което звучи принципно и универсално, а не за конкретен момент в миналото. Героинята всъщност съжалява, че не са използвали деня за разходка *Heut' wär' das richtige Wetter gewesen für die Tour...* = днес времето беше идеално за разходка.../ *Um fünf Uhr früh wär' man aufgebrochen. Anfangs wär' mir natürlich übel gewesen...* = трябваше да тръгнем в пет сутринта, отначало нямаше да ми е приятно ,.../ *Aber das verliert sich* = но това минава и заминава...

„По-хубаво“ (ред 5) (нем. *köstlicher*) означава букв. сладък, привлекателен и е доста по-силно от обичайното „хубаво“, по-уместно е да се преведе: *няма по-сладка радост / по-сладко удоволствие...*

„Имаше вид“ (ред 6) (нем. *hat ausgesehen*) = изглеждаше/ приличаше/ беше като...

„... някой му е извадил“ (ред 7) (нем. *ausgeschlagen*) = избил му е окото

„На драго сърце бих отишла в Америка да се омъжа“ (ред 7) (нем. *Nach Amerika würd' ich ganz gern heiraten*)

„на драго сърце“ (нем. *ganz gern*) = с голямо удоволствие, с радост,

... В оригинала е използван само глаголят омъжвам се „бих се омъжила“ (нем. *würd' ich heiraten*), затова и изборът или отказът на допълнителен глагол за движение (заминавам, отивам...) е изцяло преводаческо решение.

„Или по-добре“ (ред 8) напълно липсва в оригинала, затова пък се появява и в двата превода (нем. *Oder ich heirat' einen Amerikaner und wir leben in Europa*).

Следващият пасаж, на който ще се спрем, съдържа един от най-точните индикатори за преписване, а именно пренасянето и на допуснатите груби преводачески грешки. Прави впечатление отново колко еднакъв е преводът, подписан от проф. Владко Мурдаров като негов собствен, с направения от Никола Толчев. В този откъс се виждат средствата за симулиране на творчество, дребни промени, които трябва да покажат че има някакви съществени различия: изкуствено поставяне на местоимения, правописни видоизменения, близки форми тия > тези; повисено > повишено; свилени > копринени. И с просто око се вижда, че става дума за един и същи превод, а съпоставката с оригинала озадачава: как така проф. Мурдаров не се е постарал да предложи свои варианти на толкова многозначни думи, които отварят пред всеки преводач безброй възможности, и особено на онези измислени от самия автор словосъчетания.

В тази част в оригинала отново се появява думата *ungnädig*, за която вече стана дума и която обединява в себе си редица значения – от

безмилостно, безжалостно, безсърдечно до неблагоприятно, недобронамерено. Никола Толчев се придържа към първоначалния си избор: „сърдито“ (ред 4), а този път я приема и проф. Владко Мурдаров, отказвайки се от своето „надуто“. Героинята е обрисувана с интересната триада *hochmütig – frohgemut – hochgemut* (букв. високомерен – с радост в душата – с окрилена душа), а препратката към Шекспировия *Кориолан* събужда асоциации със самонадеяния и горделив римски войн. Никола Толчев се е постарал да запази частично играта на думи „радостно – повисено – високомерно настроение“ (ред 6-7), при проф. Мурдаров виждаме реално почти същото („радостно – повишено настроение – високомерна“ (ред 6-7).

По-надолу в откъса авторът използва събирателното *Angenehmes* (приятни неща), което Никола Толчев превежда като „приятни вести“ (ред 10); въпреки че пред преводача стоят отворени много варианти, проф. Владко Мурдаров просто повтаря вече написаното. Така се стига до преписването и на грешката „три двойки!“ (ред 12) (нем. Drei Paar!) Освен „двойка“ немската дума означава и „чифт“, което всъщност се има предвид, „три чифта!“ се отнасят за копринените чорапи в предходното изречение.

да изиграя свободно още една игра... Защо ме поздравяват тия
двама младежи? Съвсем не ги познавам. От вчера живеят в хо-
тела, като се храним, седят отляво, до прозореца, където по-ра-
но седяха холандците. Дали не им отговорих сърдито? Или съв-
сем високомерно? Та аз съвсем не съм високомерна. Как каза
Фред, когато се връщахме от „Кориолан“ вкъщи? Радостно. Не,
с повисено настроение. Ти си с повисено, но не с високомерно
настроение, Елза... Хубава дума. Той намира винаги хубави ду-
ми... Защо вървя толкова бавно? Да не би да се боя от писмото
на мама? Разбира се, то няма да съдържа приятни вести. Бър-
зо! Може би ще трябва да се върна. Жалко. Какъв живот – въп-
реки червения свилен екип и копринените чорапи. Три двойки!
Бедната сполнила поканена от бащата...

превод: Никола Толчев, *Госпожица Елза*, стр. 8

изиграя още един сет... Защо ме поздравяват тези двама младежи? Аз съвсем не ги познавам. Те от вчерта са в хотела, като се храним, седят отляво, до прозореца, където по-рано седяха холандците. Дали не им отговорих сърдито? Или дори високомерно? Та аз съвсем не съм високомерна. Как каза Фред, когато се връщахме вкъщи от „Кориолан“? Радостно. Не, с повишено настроение. Ти си с повишено настроение, но не си високомерна, Елзе... Хубава дума. Той намира винаги хубави думи... Защо вървя толкова бавно? Да не би да се боя от писмото на мама? Разбира се, то няма да съдържа приятни вести. Експресно! Може би ще трябва да се върна. Жалко. Какъв живот – въпреки червения копринен костюм и копринените чорапи. Три двойки! Бедната роднина, поканена от

превод: Владко Мурдаров, *Госпожица Елза*, стр. 38

Още един пример, който изненадва с напълно еднаквата трактовка. На първия ред четем „тези двама младежи“ (нем. *diese zwei jungen Leute*), макар че на немски е използвано по-широкото определение „млади хора“. Никола Толчев е предпочел думата „младежи“, която стеснява използваното от автора определение и насочва прочита към друг образ. При „двама младежи“ читателят разбира по-скоро „две момчета“, докато в контекста на ситуацията става дума по-скоро за млада двойка – момче и момиче. И в превода на проф. Мурдаров интерпретацията на Никола Толчев се повтаря, променено е само показателното местоимение: „тия“ на „тези“.

Интересното по-нататък е, че диалогът върви в учтивата форма, а вметнатата мисъл е в неучтивата форма: „Магаре, няма да ти отговоря на тия думи“, въпреки че на немски формата е безлична. (ред 7) (нем. *Esel, darauf antworte ich gar nicht.* = Магаре, няма да му отговоря.) Добавено е и „на тия думи“, което на немски букв. е „на това“ (нем. *darauf*) и на български обикновено не се превежда. Очевидно е, че преводачът по свой вкус е

направил този избор, но е малко вероятно това да се случи едновременно на двама преводачи.

— От тенис ли, госпожице Елза?
— Какъв проникателен поглед, господин Фон Дорсдей.
— Не се подигравайте, Елза.
Защо не казва госпожица Елза?
— Когато някому отива толкова много ракетата, той може да я носи донякъде и като украшение.
Магаре, няма да ти отговоря на тия думи.
— Целия следобед играхме. За съжаление бяхме само

превод: Никола Толчев, *Госпожица Елза*, стр. 9

— Целувам ви ръка, госпожо... Добър вечер, господин Фон Дорсдей.
— От тенис ли, госпожице Елзе?
— Какъв проникателен поглед, господин Фон Дорсдей.
— Не се подигравайте, Елзе.
Защо не казва „госпожице Елзе“?
— Когато на някоя му отива толкова много ракетата, той може да я носи донякъде и като украшение.
Магаре, няма да ти отговоря на тия думи.
— Целия следобед играхме. За съжаление бяхме само

39

превод: Владко Мурдаров, *Госпожица Елза*, стр. 39

В горния откъс забелязваме и едно прекомерно старание да се угоди на съвременната правописна норма и на идеята за политическа коректност при използване на названия за лица от двата пола, как „някому“ трябва да стане „някоя“, но тези останали „му“ и „той“ показват, че тук просто се прави редакторска корекция (ред 6), която заради своята непоследователност създава пълен хаос в смисъла на изречението.

По същия начин Владко Мурдаров подхожда и в следващите страници до края на новелата, като преминава и през другите новели с минимални поправки. Не го притеснява фактът, че влиза в различния стил

на няколко преводачи и превръща Артур Шницлер на български в езиково-стилистичен хамелеон.

Следващите примери са от превода на *Просъници* на Недялка Попова, София, изд. Хемус, 2000, и *Като насън*, „версия“ на проф. Владко Мурдаров от сборника на *Black Flamingo Publishing*, 2012. Трябва да се подчертае, че двата текста са поразително идентични. Това се вижда много добре от следващия пример, който подбрах и заради неточностите в превода.

...и следващият президиум дръзка дума, напра-
во бе изплашена. И така, мъж и жена, всъщност
радостни, че са се спасили от една разочарова-
що банална игра с маски, скоро седяха като два-
ма любовници сред другите влюбени двойки в
помещението на бюфета на стриди и шампан-
ско, бърбраха доволни, сякаш едва сега се бяха за-
познали в някаква комедия на галантност, на съ-
протива, на изкушаване и на удовлетвореност; а
след бързото пътуване с кола през бялата зимна
нощ у дома се хвърлиха в прегръдките си в едно
от дълго време вече не изживявано пламенно лю-
бовно щастие. Сивата утрин ги събуди прекале-
но скоро. Професията на съпруга изискваше още

превод: Недялка Попова, *Просъници*, стр. 16

Вано обигена от една подхвърлена грозно гръзка гума, направо се изплаши. И така, мъж и жена, всъщност радостни, че са се спасили от разочароващата банална игра с маски, скоро седяха като двамата любовници сред другите влюбени двойки в помещението на бюфета на стриги и шампанско, бърбеха доволни, сякаш едва сега се бяха запознали в някаква комедия на галантност, на съпротива, на изкушаване и на удовлетвореност. После, след бързото пътуване с кола през бялата зимна нощ се хвърлиха у дома в прегръдките си в едно от дълго време вече не изживявано пламенно любовно щастие. Сивата утрин ги събуди прекалено скоро. Професията на съпруга изискваше още в ранен час той да

превод: Владко Мурдаров, *Като насън*, стр. 94

Макар че всяка отделна дума в този пасаж предполага наличие на значителен брой синоними и отгук – варианти в превода, ще коментирам по-подробно само неточностите, забелязани от мен. Предвид че действието се развива на бал с маски, е по-уместно да се каже все пак „залата с бюфета“ (нем. *Büfettaum*) вместо „помещението на бюфета“ (ред 4). „Бърбеха доволни“ (нем. *plauderten sich vergnügt*) е неприемливо, тъй като в оригинала е използвана възвратна форма на глагола и чрез едно типично немско нахъсване на словоредата изречението всъщност продължава и се влива във финалния израз с „комедията“ (нем. *plauderten sich vergnügt... in eine Komödie der Galanterie, des Widerstandes, der Verführung und des Gewährs hinein*) и смисълът е: те си приказват и сладките думи ги увеличат все по-навътре в една комедия на галантност, съпротива, прелъстяване, отдаване.

В превода на Недялка Попова, прекопиран дословно от Мурдаров, липсва напълно онази омайност на флирта и при сляпото следване на

немския синтаксис смисълът на български се измества и излиза така, сякаш са се „запознали в някаква комедия“ (ред 5-7).

За съжаление, преводът на Недялка Попова е изпълнен с подобни неточности, които могат да послужат като неопровержимо доказателство за авторство. Само още един пример, който е много показателен за трудния стил на Артур Шницлер и за това как едно недоглеждане води до погрешна интерпретация.

непонятният вятър на съдбата някога, нвк оило
и само насън, би могъл да ги отклони. Защото
те, колкото и всецяло да си съпринадлежаха по
чувство и смисъл, знаеха, че вчера не за първи
път бяха докоснати от полъх на авантюризъм,
свобода и опасност, плахо, със самоизмъчващо
се и нечестно любопитство се опитваха всеки да
изтръгне от другия признания и страхливо при-

ближавайки се повече, всеки търсеше в себе си
някакъв факт, някакво преживяване, колкото и
безразлично, колкото и незначително да би би-
ло, което да мине за изказ на неизреченото, но
искрената изповед за него навярно би могла да
ги освободи от напрежение и недоверие, които
постепенно почваха да стават нетърпими. Албер-

превод: Недялка Попова, *Просъници*, стр. 17-18

бата някога, макар и само насън, би могъл да ги отклони. Защото те, колкото и всецяло да си принадлежаха взаимно по чувство и смисъл, знаеха, че вчера не за първи път бяха докоснати от полъха на авантюризм, свобода и опасност. Затова плахо, със самоизмъчващо се и нечестно любопитство се опитваха всеки да изтръгне от другия признания и като страхливо се приближиха повече към тях, всеки търсеше в себе си някакъв факт, някакво преживяване, колкото и незначително да би било, което да мине за изказ на неизреченото, но искрената изповед за него навярно

би могла да ги освободи от напрежението и недоверието, които постепенно започваха да стават нетърпими. Албертине, макар

превод: Владко Мурдаров, *Като насън*, стр. 94-95

Да се твърди, че толкова сложни като лексика и синтаксис текстове могат да се преведат еднакво от двама преводачи, е пълен нонсенс и означава да отречем смисъла на преводаческата работа веднъж и завинаги. Макар да е напълно излишно, все пак ще се позова на някои конкретни неточности. Подчертаните изрази „чувство и смисъл“ (ред 4) се отдалечават от немското (нем. *Gefühl und Sinn*), което означава *чувство и сетива*. По-нататък в текста преводачката не е обърнала внимание на рода на местоимението и погрешно го е отнесла към персонажите „всеки да изтръгне от другия признание“ (нем. *versuchten sie eines aus dem andern Geständnisse hervorzulocken...*) всъщност те се опитват да изкопчат признание от признанието. Грешката с обърканите родове отново се повтаря и идеята, че всяко признание търси в себе си някакъв факт (нем. *forschte jedes in sich nach irgendeiner Tatsache*), се променя и излиза, че субектът са героите: „всеки търсеше в себе си някакъв факт“.

За да бъде анализът ми изчерпателен, ще посоча няколко примера от преписания превод на последната новела, който отново повтаря вече описаната практика. Публикуваната в сборника на проф. Владко Мурдаров новела *Игра на зазоряване* заимства отново почти изцяло превода на П. К. Чинков, като променя само заглавието му *Игра в утринен здрач*.

Чрез този превод от 1929 г. (преиздаден отново с осъвременен правопис през 1992 г.) фактически се пренасяме в един език отпреди повече от половин век и разликата в звученето с другите преводи е драстична. Трябва да се подчертае, че текстът в превода на Чинков въпреки всичко се чете гладко, а остарелите думи като „сътрапезница“, „вран кон“, „жребец“, „кесия“ и ред подобни му придават допълнително очарование. Той никак не прилича на оригиналния почерк на проф. Владко Мурдаров, не се родее и със стиловете на другите преводачи, събрани в сборника на изд. *Black Flamingo Publishing* и представени като свои от неговия съставител. Преводът на Панайот Константинов Чинков е чудесен, точен и същевременно изпъстрен с оригинални творчески попадения, които уцелват духа на новелата. Вероятно затова проф. Владко Мурдаров тук не е „пипал“ много, запазил е и повечето старовремски изрази, защото те са втъкани много органично и тяхната смяна би нарушила до голяма степен хармоничното звучене на разказа, без тях звучността би се разпаднала. Нека да видим няколко примера, които разкриват убедително и някои страни от майсторството на Панайот Чинков. Цитираните места са от изданието: *Госпожица Елза. Два кратки романа*, Пловдив, изд. Хр. Г. Данов, 1992 г.

Хубаво беше да профучиш така в колата през градчето, но още по-хубаво би било да излезеш друг път, през някоя хладна вечер, заедно с някое прелестно същество, навън из околностите — в Родаун или в „Червения плевник“ — и да вечеряш там под открито небе. Ах, какво блаженство е това, да не бъдеш принуден вече да обръщаш всеки гулден два пъти, преди да се решиш да го похарчиш! Внимание, Вили, внимание! — казваше си той и взе твърдо решение в никакъв случай да не рискува цялата печалба от играта, а най-много половината. И освен това той искаше да приложи системата Флегман: да започне с малка миза; да не отива по-нагоре, преди да е спечелил веднъж, но след това никога да не слага всичко на карта, а само три четвърти от об-

6 Госпожица Вилга

~ 81 ~

щата сума — и така нататък. Доктор Флегман започваше винаги с тази система, но му липсваше нужната последователност, за да я приложи докрай. По такъв начин естествено той не можеше да излезе на спасителния бряг.

превод: П. К. Чинков, *Игра в утринен здрач*, стр. 81-82

Хубаво беше да профучиш така в колата през градчето, но още по-хубаво би било да излезеш друг път, през някоя хладна вечер, заедно с някое прелестно същество, навън из околностите — в Родаун или в „Червения плевник“ — и да вечеряш там под открито небе. Ах, какво блаженство е това, да не бъдеш принуден вече да обръщаш всеки гулден по два пъти, преди да се решиш да го похарчиш! Внимание, Вили, внимание! — казваше си той и взе твърдо решение в никакъв случай да не рискува цялата печалба от играта, а най-много половината. Освен това искаше и да приложи системата Флегман: да започне с малка миза; да не отива по-нагоре, преди да е спечелил веднъж, но след това никога да не слага всичко на карта, а само три четвърти от общата сума — и така нататък. Доктор Флегман започваше винаги с тази система, но му липсваше нужната последователност, за да я приложи докрай. По такъв начин, естествено, той не можеше да се спаси.

превод: Владко Мурдаров, *Игра на зазоряване*, стр. 183

Два напълно еднакви превода, въпреки че в оригинала на Артур Шницлер откривам много поетичност и идиомы, които определено предполагат голямо разнообразие на изразните средства. Подчертаните думи са плод на субективно преводаческо тълкуване, отклоняват се от оригинала и са взети наготово от проф. Мурдаров.

„Хладна вечер“ (ред 2) (нем. *lauen Sommerabend* = приятно хладна/ мека лятна вечер)

„Заедно“ (ред 3) (нем. *in Gesellschaft* = в компанията на)

Името на заведението „Червения плевник“ (ред 4) (нем. *Roten Stadl*) е преведено, при това напълно еднакво, въпреки че думата има две форми на български: плевня / плевник.

„Внимание“ (ред 7) (нем. *Vorsicht, Willi, Vorsicht* = внимавай/ бъди нащрек)

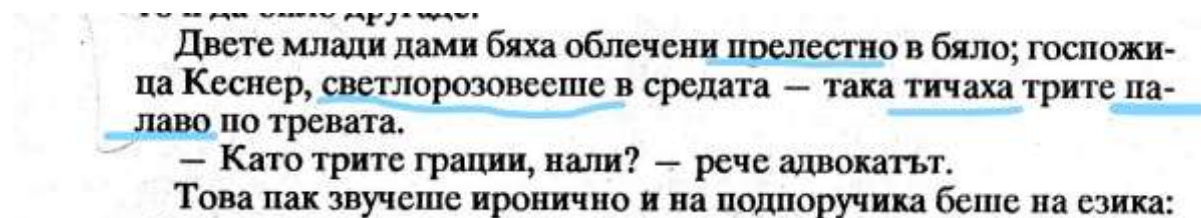
„Да не слага всичко на карта“ (ред 12) (нем. *das Ganze aufs Spiel setzen* = залагам всичко наведнъж).

„За да я приложи докрай“ (предпоследен ред) (нем. *es durchzuführen* = за да я проведе/ доведе докрай).

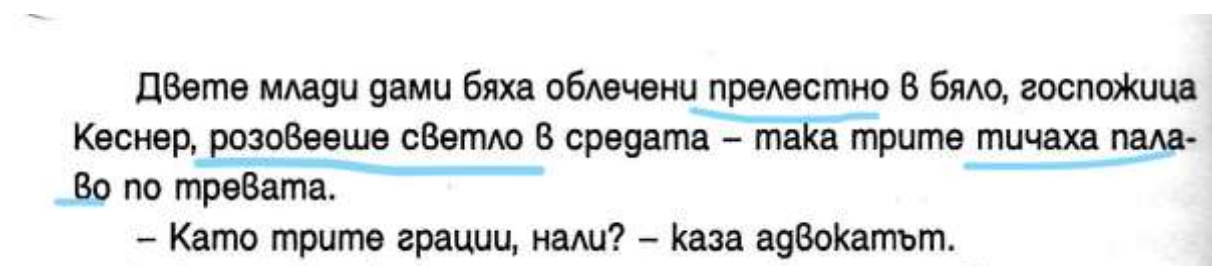
На последния ред в този пасаж Артур Шницлер използва един идиом (нем. *auf keinen grünen Zweig kommen*), който означава „няма да пожъна успех“: при Чинков е намерено адекватно решение като „не можеше да излезе на спасителния бряг“, коригирано след „редакторската“ намеса на проф. Мурдаров на „не можеше да се спаси“. По моя преценка подобни повърхностни промени чрез замяна със синоними в никакъв случай не могат да бъдат възприети като различия. Вместо да прикриват еднаквостта на двата превода, те по-скоро изострят вниманието и още повече подчертават плагиатството. Те приличат на опит за престъпно заличаване на следите, предприет от човек, който съзнава добре, че върши нещо нередно. Изглежда, че проф. Мурдаров е вложил основно усилия да търси синоними и варианти на повече или по-малко сполучливите решения на

другите преводачи, отколкото да се опита сам да предложи свои оригинални интерпретации.

На подобни пълни преводни съответствия се натъкваме и в следващите примери.

превод: П. К. Чинков, *Игра в утринен здрач*, стр. 72

превод: Владко Мурдаров, *Игра на зазоряване*, стр. 172

Заимстването на преводаческите решения тук отново е повече от очевидно. Изборът на определението „прелестно“ (ред 1) е една възможност сред десетки други съответствия на немското *anmutig* (омаен, пленителен, обаятелен, очарователен, дивен, удивителен, възхитителен, великолепен...). В оригиналния пасаж Артур Шницлер използва символиката на два цвята: бяло и светлорозово (*weiß* $\diamond$ *hellrosa*). Чинков не се придържа към простото им назоваване, а внася известна динамика, като превръща определението „бледорозов“ (нем. *hellrosa*) в глагол „светлорозовееше“ (ред 2), Мурдаров повтаря това решение, но прибавя инверсия в словосъчетанието „розовееше светло“ (ред 2). По-нататък „тичаха палаво“ (ред 2-3) също е много индивидуален избор на преводача. На първо място, немският глагол *liefen* освен *тичам*, може да значи и

вървя, ходя. В конкретния контекст едва ли става дума за тичане, по-скоро се има предвид вървяха, пристъпваха кокетно, особено в съчетание с определението *mutwillig* (лекокрило, нехайно, пъргаво, закачливо, дяволито).

Промените, направени в текста от проф. Мурдаров, никога не засягат същността на преводаческата интерпретация, поради което не могат да се приемат дори за редакторски. В повечето случаи, както казах, те приличат по-скоро на маскиране, отколкото на смислени корекции.

В равнодушието, с което коларят посрещна това обещание, Вили мислеше, че схваща една досадна липса на респект. Все пак конете тичаха отлично и след пет минути той беше пред гарата. Но в същия миг тръгна влакът, пристигнал една минута преди това. Вили беше скочил от колата, гледаше след осветените вагони, когато отминаваха бавно и тежко над виадукта, чувахе как се разнася в нощния въздух пищенето на локомотива, клатеше глава и сам не знаеше дали да се ядосва, или да се сърди. Коларят седеше равнодушен на капрата и гладеше единия кон с дръжката на камшика.

превод: П. К. Чинков, *Игра в утринен здрач*, стр. 81

182 В равнодушието, с което кочияша посрещна това обещание, Вили си помисли, че усеща досадна липса на респект. Все пак конете тичаха отлично и след пет минути той беше пред гарата. В същия миг обаче тръгна влакът, пристигнал една минута преди това. Вили скочи от колата, загледа след осветените вагони, когато отминаваха бавно и тежко над виадукта, чу как се разнася в нощния въздух свирката на локомотива, поклати глава и сам не знаеше дали да се ядосва, или да се сърди. Кочияшът седеше равнодушен на капрата и гладеше единия кон с дръжката на камшика.

превод: Владко Мурдаров, *Игра на зазоряване*, стр. 182

В последния пример, на който съм се спряла, виждаме отново напълно идентични версии, единствено видът на глаголите е сменен:

гледаше – загледа (ред 5), чуваше – чу (ред 6), клатеше глава – поклати глава (ред 7). В същото време думи, които предполагат избор между множество варианти, си остават непроменени, напр. „тичаха отлично“ (ред 3) (нем. *vortrefflich* = превъзходно). Правят впечатление също двете неточности, които проф. Мурдаров пренася и в своя превод. Написано е „Досадна липса“ (ред 2), докато в оригинала буквално се казва дразнеща липса (нем. *ärgerlichen Mangel*), което може да се преведе по-скоро като възмутителна липса на респект/ крайно неприятна/ обидна/ противна липса на респект и т.н. Другата грешка е още по-красноречива, тъй като става въпрос за предаване на точно обратния смисъл. „Дали да се ядосва, или да се сърди“ (предпоследен ред) в оригинала е *ob er ärgerlich oder froh war*, т.е. героят не знае дали да се ядосва, или да се радва.

В заключение може да се каже, че сборникът с новели на Артур Шницлер *Като насън* в съставителство и превод на проф. Владко Мурдаров. (изд. *Black Flamingo Publishing*, 2012) си е присвоил злоумишлено вече излезлите преводи на Никола Толчев (*Госпожица Елиза*), Панайот К. Чинков (*Игра в утринен здрач*) и Недялка Попова (*Просънници*). Финансираният от Федералното министерство на културата на Австрия сборник на практика блокира за много години напред възможността чрез един различен, съвременен прочит да бъде обогатено представянето на един от най-значимите австрийски автори на XX век.

А тъй като проф. Владко Мурдаров не за първи път бива уличен в плагиатство, подобна практика разклаща доверието не само в неговата компетентност и неговия професионализъм на преводач, но и изобщо в морала му на учен, преподавател и човек, посветил се на творческа дейност. Доколкото това плагиатство е почти идентично с предходния случай, при който съществуващи преводи на Йозеф Рот бяха преписани с цел да бъдат представени като нови от същия преводач и същото

издателство, можем да говорим не просто за единичен случай, а за обичайна бизнес практика. Възниква естественият въпрос за почтеността и съпричастността към тази измама на издателите. Косвено се хвърля сянка и върху полезни и необходими международни програми за подпомагане на преводаческото творчество. Реномираните държавни и частни институции, които стоят зад тях, реално, макар и несъзнателно, се превръщат в съучастници на едно плагиатство. Подобно поведение, омаловажавано и толерирано от национални медии, засилва усещането за несправедливост, което ежедневно изпитва човек, занимаващ се с творческа дейност в нашата страна. То поставя под въпрос значението на категории като честност, почтеност, морал и съвест.